

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
SOOME-UGRI OSAKOND

Tiina Klooster

TÄHENDUSERINEVUSED VÄLI-GRAMMI INESSIIVI JA ADESSIIVI VORMI
VAHEL SOOME KEELES

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Tuomas Huumo

TARTU 2012

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Teoreetiline taust	4
1.1. Kognitiivse lingvistika lähtekohad	4
1.2. Ruumisuhete kognitiivne väljendamine keeles	4
1.3. Gramm	5
1.3.1 Grammi mõiste	5
1.3.2 Gramm ja grammatiseerumine	5
1.3.3. <i>väli</i> -gramm soome keeles	5
2. Näidete analüüs	7
2.1. Süntaktilised funktsioonid	7
2.2. Inessiivi vormi eri semantiliste funktsioonide kirjeldus	8
2.2.1. Konkreetsed ruumisuhed	8
2.2.2. Abstraktsed ruumisuhed	9
2.2.3. Teisi tähendusvariatsioone	10
2.3. Adessiivi vormi semantiliste funktsioonide kirjeldus	11
2.3.1. Konkreetsed ruumisuhed	11
2.3.2. Abstraktsed ruumisuhed	12
2.3.3. Kontakti ja suhet väljendavad tähendused	13
2.3.4. Vahemikku, valikut ja võrdlust väljendavad tähendused	14
2.4. Inessiivi ja adessiivi vormide semantiliste funktsioonide võrdlus	15
Kokkuvõte	18
Kirjandus	19

Sissejuhatus

Töö eesmärk on analüüsida seda, mis eristab soome keele *väli*-grammi adessiivi ja inessiivi vorme semantiliselt ja grammatiliselt, ning kirjeldada nende erinevaid tähendusvariatsioone. Töö teoreetiliseks taustaks on kognitiivne lingvistika ja Ronald Langackeri kognitiivne grammatika.

Uurimistöö meetod on korpusanalüüs, mille abil on võimalik leida palju erinevaid tähendusvariante ning neid määratleda erinevate omaduste põhjal. Analüüsitav materjal pärineb soome CSC Kielipankki korpusest, täpsemalt Aamulehti 1999. aasta väljaannete tekstidest. Uuritud on juhusliku valiku abil saadud 450 lauset, neist 150 lauset sisaldavad sõna *välissä* ja 300 sõna *välillä*. Põhjuseid, miks väliskohakäändelise vormi näiteid on vaadatud arvuliselt rohkem, on kaks: esiteks on suurimas osas ehk 39% lausetest grammil selge ja mitte nii huvipakkuv ajamäärsõnaline tähendus ning teiseks on grammil *välillä* rohkem erinevaid tähendustüüpe.

Tähendused jagunevad kategooriatesse grammi abil väljendatava tähenduse tüübi alusel, põhirühmad on ruumiline, ajaline ja suhet väljendav tähendus. Samuti eristan töös abstraktseid ja konkreetseid tähendusi ning toon välja muud võimalikud grammi kasutamise juhud.

Eelnevalt kirjeldatud analüüsi põhjal saan teha järeldusi sise- ja väliskohakäändeliste vormide erinevustest ja sellest, kas nad võivad mingitel juhtudel esineda sünonüümsetes tähendustes. Hüpotees on, et sisekohakäändeline vorm märgib pigem staatilist suhet trajektoori ja orientiiride vahel, väliskohakäändeline aga eeldab, et orientiirid on omavahel dünaamilises kontaktis.

1. Teoreetiline taust

1.1. Kognitiivse lingvistika lähtekohad

Kognitiivne lähenemine modernses lääne teaduses tekkis esmalt psühholoogias 1950. aastate lõpul vastukaaluks seni valitsenud biheiviorismile ja rangele objektivismile. Kognitivistide eesmärk oli haarata uurimisse inimese mentaalne maailm iseseisva ja tähendusi loova süsteemina. (Õim 2008: 617) Ka keeleteaduses tekkis kognitiivne lähenemine vastureaktsioonina, täpsemalt reaktsioonina generatiivsele grammatikale, mis ei tunnistanud keele sõltuvust teistest inimese mentaalsetest protsessidest ega keele rollist suhtlusvahendina. Kognitiivne lingvistika seevastu pöörab rohkem tähelepanu semantikale, uurib viise, kuidas inimese mõistus loob tähendusi ning püüab leida seoseid inimese maailmatunnetuse ja keele vahel. Kognitiivse lingvistika teadlik arendamine algas 1970. aastate lõpul, ning teoreetilise põhja loomisel oli suur osa tugevatel teoreetikutel George Lakoffil metafooriteooria rajajana ja Ronald Wayne Langackeril. Langackeri väljatöötatud kognitiivse grammatika kontseptsioon on olnud aluseks paljudele teadusharu edasiviivatele töödele ning kognitiivsest lingvistikast on tänaseks saanud kiiresti arenev ja paljudele uurijatele põnevust pakkuv lingvistika haru. (Õim 2008; Janda 2006)

1.2. Ruumisuhete kognitiivne väljendamine keeles

Kognitiivse keeleteaduse meetodite abil on väga hea uurida inimese ruumilise ja füüsilise mõtlemise seotust keelega. Ruumi ja enda keha tajumine on üks esimesi ja põhilisemaid kogemusi, mille järgi inimene maailma mõtestab. Seetõttu esineb keeles väga palju sellega seotud metafoore. Mõttelisse ruumi saab asetada ka kõige abstraktsemad asju. Grammatiseerumise teel on algselt ruumisuhteid väljendanud sõnad omandanud laiema tähenduse ning võetud kasutusele ka paljude muude suhete ja protsesside grammatilisel väljendamisel.

Selleks, et analüüsida keeles esinevate entiteetide suhteid, on kognitiivses keeleteaduses võetud kasutusele mõisted *trajektoor* ja *orientiir*. Trajektooriks määratakse lauses osalevatest entiteetidest see, mis saab vaatleja poolt enam tähelepanu ning tõuseb seetõttu lauses esile. Orientiiriks määratakse aga entiteet, mille suhtes trajektoori liikumist, asendit või tegevust hinnatakse. (Langacker 2008: 113)

1.3. Gramm

1.3.1 Grammi mõiste

Selles töö üks tähtsamaid termineid on *gramm*. Gramm on mõiste, mille võttis kasutusele Soteria Svorou 1994. aastal teoses „The Grammar of Space“. Grammi võib defineerida nii: nimisõnalise taustaga grammatiseerunud morfeem, mis võib esineda erinevates grammatilistes funktsioonides, näiteks kaassõnana, määrsõnana või verbipartiklina (Huumo 2010: 533). Grammatiseerunud sõnad võivad samas semantilises funktsioonis toimida erinevates süntaktilistes positsioonides (Ojutkangas 2001: 48). Seetõttu ei tehta siin töös vahet ka sellel, kas valitud gramm esineb kaas- või määrsõnana, väljendatava suhte osalised saab määrata mõlemal juhul.

1.3.2 Gramm ja grammatiseerumine

Grammatiseerumine on protsess, mille käigus algselt leksikaalse tähendusega sõna omandab grammatilise funktsiooni, kusjuures säilib ka sõna esialgne tähendus (Hopper, Traugott 1993: 4; Ojutkangas 2001: 23–24). Juba grammatiseerunud sõnale võib tekkida ka uusi grammatilisi tähendusi, seda erinevate metafooride kaudu ning liikudes järgmisele abstraktsiooni tasemele (Svorou 2007: 740–741). Tüüpiliselt muutub tähendus grammatiseerumise käigus ühesuunaliselt konkreetsemast abstraktsemaks, näiteks on iseloomulik muutus suunal RUUM > AEG > KVALITEET (Bybee 2007: 975–976).

1.3.3. väli-gramm soome keeles

Soome keeles esinev *väli*-gramm on tekkinud grammatiseerumise käigus nimisõnast *väli*, mille definitsioon on järgmine: „kahe eseme, paiga vms vaheline ruum või ala;

kaht eset, paika vms teineteisest eraldav ruum või ala“ (NS 1992). Grammi paradigmasse kuulub 6 vormi, sisekohakäändelised vormid (illatiiv *väliin*, inessiiv *välissä*, elatiiv *välistä*) ja väliskohakäändelised vormid (allatiiv *välille*, adessiiv *välillä*, ablatiiv *väliltä*). Selles töös on vaatluse all inessiiv ja adessiiv, kuna nende võrdlemine annab piisavalt informatsiooni ja materjali edasiseks uurimiseks.

2. Näidete analüüs

2.1. Süntaktilised funktsioonid

Nagu enamik gramme võivad *välillä* ja *välissä* esineda nii iseseisva määrsõnana kui ka kaassõnana. Ehkki algselt on tegu olnud *väli*-sõnast tekkinud ruumisuhet väljendava grammiga, esinevad nii *välillä* kui ka *välissä* iseseisva lauseliikmena põhiliselt ajamäärsõnana. Väliskohakäändelisel vormil on see selgelt kõige tihedamini esinev ja kõige leksikaliseerunum tähendus: ajamäärsõnana esines gramm uuritud 300 lausest 117-s, mis moodustab lausete koguarvust 39%. Sisekohakäändelisel vormil oli vastav näitaja 14%. Iseseisvate ajamäärsõnadena on *väli*-grammi inessiivi ja adessiivi vormil lauses selge ja eriliste variatsioonideta funktsioon ning tähendus, mis langeb suures osas kokku eesti ajamäärsõnadega '*vahepeal*' või '*vahel*'. Samas on võimalik eristada neid juhtusid, kus on võimalik ka aega väljendavas suhtes määrata trajektoor ja orientiir ehk vastavalt toimuv sündmus ja mingid ajahetked või perioodid, mille vahel see sündmus toimub, näiteks on see võimalik näitelause 1a, kuid pole võimalik näitelause 1b.

(1a) *Hitaiden ensimmäisen ja kolmannen osan välillä on raivokas ja kirpeä Allegro brusco.*

(1b) *Kuumat tilanteet johtavat välillä suoraan toimintaan.*

Palju enam tähenduslikke variatsioone on uurimise all olevatel sõnadel siis, kui nad esinevad kaassõnadena või ruumilist suhet väljendavate määrsõnadena. Viimasel juhul võib orientiir esineda *väli*-grammi sisaldavale lausele eelnevas lauses, ent see ei tekita probleeme orientiiri määramisega. Seetõttu ei ole sõnaliigil selles töös grammi väljendatava tähenduse seisukohalt määravat tähtsust.

2.2. Inessiivi vormi eri semantiliste funktsioonide kirjeldus

2.2.1. Konkreetsete ruumisuhed

Inessiivi vorm *välissä* väljendab ruumilist suhet, kus osalisteks on prototüüpsel juhul kaks orientiiri ja üks trajektoor ning trajektoor asub kahe orientiiri vahel. See ruumiline suhe võib aga olla eri tüüpi. Oluline on eristada konkreetseid ja abstraktseid tähendusi. Konkreetse ruumilise suhte puhul väljendab *välissä* trajektoori ja orientiiride suhet, kus trajektoor asub orientiiride vahel ning nii trajektoor kui ka orientiir on konkreetsete füüsilised entiteedid või entiteetide kogumid. Trajektooriga võib olla ka protsess või paik, kus sündmus toimub. Konkreetsetest ruumilistest suhetest saab lisaks neutraalsele kirjeldavale suhtele välja tuua kaks erilist alaliiki, eraldava ja ühendava ruumisuhete.

Kirjeldava ruumilise suhte puhul väljendab *välissä* trajektoori või trajektoore neutraalset asetsemist orientiiride vahel (näide 2a, 2b). Erineda võivad nii trajektoore kui ka orientiiride hulk ja omadused. Näitelauses 2a on trajektooriga konkreetne ruumiline ala, näitelauses 2b aga sündmus, veoauto kraavi paiskumine.

(2a) *Kallioiden välissä pilkottavat ylikansoitetut hiekkarannat.*

(2b) *Paperilastissa ollut rekka suistui valtatie 15:llä Kotkan ja Kouvolan välissä maanantaina puoliltapäivin ojaan.*

Eraldava konkreetse ruumisuhete puhul on trajektoor kahe orientiiri vahel ning omab neid teineteisest eraldavat funktsiooni. Ilma eraldavast entiteedist läbi tungimata ei ole sellises olukorras trajektooriga teine teisel pool asuvatel objektidel võimalik kohti vahetada. Sellist suhet väljendab gramm *välissä* näites 3.

(3) *Samat ihmiset saivat nauttia juomia aidan toisella puolella, mutta toisella ei. Välissä oli portti, jossa viranomaispäätöstä valvottiin nauha käsivarressa.*

Kui enamikul juhtudest on grammi *välissä* funktsioon märkida staatilist ruumisuhet, kus trajektoori abil ei toimu liikumist ega suhtlust orientiiride vahel, siis ühendav konkreetne ruumisuhe on selles mõttes erandlik. Nimelt on sellise suhte korral

trajektoor staatiliseks, ent siiski ühendavaks elemendiks orientiiride vahel, ning selle kaudu saab toimuda energia või mingi substantsi ülekanne ühelt objektilt teisele (näide 4).

*(4) Perinteistä levysoitinta ei voi kytkeä äänikortin sisääntuloon (line-in) suoraan, koska sen signaali on niin heikko. **Välissä** on oltava joko tavallinen, phonoliitännällä varustettu vahvistin tai erillinen etuvahvistin.*

Uuritud 150 lausest väljendasid konkreetset ruumilist suhet 51%, see on ülekaalukalt grammi *välissä* kõige tihedamini esinev tähendus. Kvantitatiivselt analüüsitud juhuslikku valimisse ei sattunud ühtegi ühendavat või eraldavat tähendust kandvat varianti, kuna need on neutraalse kirjeldava ruumilise tähendusega võrreldes arusaadavalt harvaesinevad. Eelpool toodud näitelauseid on korpusest eraldi välja nopitud, et näidata enam erinevaid tähendusvariatsioone.

2.2.2. Abstraktsed ruumisuhted

Inessiivi vormi abil saab väljendada ka abstraktseid ruumisuhteid, mille osalisteks pole konkreetset füüsilised entiteedid, vaid abstraktsed entiteedid. Sarnaselt konkreetsete ruumisuhetega on ka abstraktsetel ruumisuhetel erinevaid semantilisi funktsioone. Abstraktne kirjeldav ruumisuhe väljendab samuti nagu konkreetne kirjeldav ruumisuhe trajektoori paiknemist orientiiride vahel, ent see paiknemine on metafoorne. Näites 5 on tegemist metafoorse ruumiga, kus parem- ja vasakpoolsus märgib poliitilisi suundi ning grammi abil väljendatakse metafoorset paiknemist nende suhtes.

*(5) Konservatiivien ja kristillisdemokraattien yli 220-päinen ryhmä nousee selvästi parlamentin suurimmaksi, ja sosialistit putoavat noin 180 paikkaan. **Välissä** Italian entinen pääministeri, keskustaoikeistolainen Romano Prodi yrittää koota hallitusten ehdokkaista EU:lle komissiota, joka kelpaisi myös uudelle parlamentille.*

Samuti nagu konkreetse ruumisuhte puhul, saab ka abstraktse ruumisuhte puhul eristada lisaks eraldavat ja ühendavat ruumisuhet. Abstraktse eraldava ruumisuhte puhul takistab üks entiteet kontakti kahe teise entiteedi vahel, need entiteedid ei ole aga füüsilised objektid, vaid võivad olla mis tahes abstraktsiooni tasemel objektid. Näites 6 on osalisteks inimeste mõttelised kogumid kui kindla tähendusega tervikud (*opettajat, hallinto*).

(6) *Ei ihme, että opettajat kokivat usein rehtorin olevan vain myyntitykki ja opettajan märkä rätti organisaatiopuun oksalla. Välissä on kuilu tai kasvoton hallinto.*

Abstraktne ühendav ruumisuhe väljendab olukorda, kus kaht abstraktset entiteeti või mõttelist struktuuri ühendab kolmas osapool (näide 7).

(7) *Puola sovittautuu rooliinsa itää ja länttä lähentävänä siltana tai siltana slaavilaisen maailman ja lännen välissä, jos niin halutaan.*

2.2.3. Teisi tähendusvariatsioonid

Lisaks ruumisuhte väljendamisele määr- või kaassõnana on võimalik vormi välissä esinemine funktsioonis, mida võib nimetada kvasiadpositsiooniks (Huumo, Ojutkangas 2010 järgi) ning mis süntaktiliselt kujutab endast nimi- või määrsõnale liituvat grammi, millel on grammatilise funktsiooni asemel ruumisuhet väljendav funktsioon (näide 8).

(8) *Tuoksut ja tunteet melkein tulvivat olohuoneeseen. Oliko siellä välissä froteepyhettä ollenkaan? Mitä näiden näyttelijöiden aviopuolisot mahtavat ajatella?*

Grammiga välissä leidub ka mitu kinnistunud tähendusega väljendit, neist ajalisk paiknemist märgivad väljendid *puolessa välissä, joka välissä ja monessa välissä*. Just paiknemine on siin tähtis märksõna, kuna need väljendid kuulub metafooriteooria ühe

põhimetafoori AEG ON RUUM alla. (Õim, Trigel 2007: 105) Niisiis metafoorsel ruumilisel teljel minevik-tulevik märgib *puolessa välissä* mingit ajahetke mainitud ajavahemiku sees ehk selle ajavahemiku algpunkti ja lõpp-punkti vahel (näide 9), kusjuures pigem ajavahemiku keskel kui alg- või lõpp-punkti lähedal.

(9) *Tapahtuma alkaa koulutusviikolla syyskuun puolessa välissä Niinisalon varuskunnan lähialueilla.*

Väljendid *joka välissä* ja *monessa välissä* tähendavad mitut ajahetke, ajavahemikke mingite sündmuste vahel, *joka välissä* võiks eesti keelde tõlkida 'igal võimalikul juhul', *monessa välissä* 'mitmel erineval järjestikusel juhul' (näited 10 ja 11)

(10) *Tähän mennessä on jo käyty muun muassa kuntotestissä, lenkkeilty, opeteltu sauvakävelyä, jumpattu vedessä ja kepin kanssa, hikoiltu kuntosalissa ja aina joka välissä venytelty ja verrytelty.*

(11) *Sanoin monessa välissä, että tuo ja tuo olisivat hyviä, mutta kun valmentaja oli 65-vuotias mies, niin mulla ei ollut paljon sanomista.*

Omaette rühma moodustavad ka grammi *välissä* sisaldavad metafoorsed fraseologismid, mis on kinnistunud tähendusega ja mida leidus näitelausestes piisaval hulgal, et need omaette rühma liigitada. Tegu on fraseologismidega *puun ja kuoren välissä*, mis on metafooriks raskes olukorras olemisele, ning *korvien välissä*, mis on analoogne eesti väljendiga 'kõrvade vahel' ehk 'peas'.

2.3. Adessiivi vormi semantiliste funktsioonide kirjeldus

2.3.1. Konkreetsed ruumisuhted

Ka *väli*-grammi adessiivi vormi abil saab väljendada konkreetseid ruumisuhteid. Erinevalt inessiivi vormist väljendab *välillä* ainult dünaamilise protsessi paiknemist (näide 12a), uuritud lauses ei leidunud ühtegi lihtsalt konkreetse objekti paiknemist väljendavat juhtu. Samas on oluline tähele panna, et dünaamilise ruumisuhte tähenduses

võivad *välillä* ja *välissä* esineda sünonüümselt, kuna ka grammi sisekohakäändeline vorm võib näidata protsessi paiknemist (vt näide 2b). Andmestikku analüüsisid võib siiski järeldada, et dünaamilise ruumisuhete väljendajana on *välillä* peamine ja loomulikem vorm. Huvipakkuvad on ka laused, kus sõna *tie* on trajektooriks, kuna sellistel puhkudel on ruumisuhete väljendatud analoogselt dünaamilise suhtega, kasutades alati grammi *välillä* (näide 12b). Seda erandlikkust saab seletada nähtusega, mida Langacker on nimetanud fiktiivseks liikumiseks (2008: 528–529). Tee mõistestatakse kui liikuv ja ühendav entiteet, mis teeb võimalikuks kontakti orientiiride vahel (vrd eesti keeles 'tee viib kuhugi') ning sellest johtuvalt valitakse ka grammi vormidest *välillä* kui liikumise väljendaja.

(12a) *Kuulijalla on mahdollisuuksia: risteillä villisti ja vapaasti eri kerrosten välillä, tai keskittyä yhteen tasoon kerrallaan.*

(12b) *Mutkainen, mäkinen ja kapea valtatie 9 Oriveden ja Muuramen välillä ei saanut alkurahoitusta.*

2.3.2. Abstraktsed ruumisuhetud

väli-grammi abil väljendatavate abstraktsete ruumisuhete uurimisel ilmneb, et neutraalses kirjeldavas funktsioonis eelistatakse sisekohakäändelist vormi, kuna väliskohakäändelises vormis esineb ta ainult eraldavas või ühendavas funktsioonis. Eraldavat ruumisuhet väljendades (näide 13a) on semantiline funktsioon sama, mis alapeatükis 2.2.2. *välissä* puhul kirjeldatud juhul. Ühendava ruumisuhete korral on olemas ka tähenduslik vahe *väli*-grammi sise- ja väliskohakäändelise vormi vahel. Sisekohakäändelise vormiga väljendatakse samuti ühendamist, ent sellisel juhul jäävad orientiirid ja trajektoor kõik iseseisvateks elementideks, mille vahel on võimalik kontakt ja mingi energia või substantsi liikumine. Väliskohakäändelist vormi kasutatakse aga siis, kui trajektoor ja orientiirid seotakse omavahel (näide 13b) või moodustavad ühinedes terviku (näide 13c).

(13a) *Toivon, että hallituksen ja parlamentin muutto Bonnista Berliiniin auttaa häivyttämään henkiset raja-aidat idän ja lännen välillä, Fenner sanoo.*

(13b) *Se vaatii, että päätuotteen ja kylkiäisen välillä on oltava ilmeinen asiallinen yhteys.*

(13c) *Jos Weissmullerin Tarzan oli ylpeä valkoinen, joka puolusti viidakon ja luonnon lakeja pahoja valkoisia vastaan, Disneyn Tarzan on selvästi puuttuva rengas apinoiden ja ihmisten välillä, tiukasti darwinistinen tulkinta, joka on Amerikassa varsin epämuodikasta.*

2.3.3. Kontakti ja suhet väljendavad tähendused

Gramm *välillä* toimib ka erinevates suhet märkivates semantilistes funktsioonides. Nende funktsioonide üheks ühendavaks omaduseks on mingi dünaamilise protsessi väljendamine. See protsess või ka seisund on lausetes valitud trajektooriks, orientiirid on aga omavahel dünaamilises seoses. Suhet väljendavaid tähendusi võib jagada vastavalt suhte tüübile koostöö, neutraalse suhte ja konflikti kategooriatesse. Neutraalsest suhtest lähtuv on ka tasakaalu väljendamine, nende kahe tähenduse seost võib mõista järgnevaid näiteid vaadates:

(14a) *Luja ystävyys äidin ja pojan välillä alkoi kuitenkin heti.*

(14b) *Eduskunta on jo kahdesti vaatinut, että valtakunnallisen suhteellisuuden toteutumista puolueiden välillä on parannettava.*

(14c) *Tohtori Ross Davies ei ihmettele myös yhtään sitä, että britit ovat menettäneet tasapainon perheen ja työn välillä.*

Lause 14a on prototüüpne suhte väljendamise ja lause 14c tasakaalu väljendamise näide, 14b illustreerib aga üleminekut ühelt teisele, väljendades suhet kui võrdlusel põhinevat arvulist vahekorda, mis ideaaljuhul on tasakaalus.

Keeles on vahel võimalik väljendada täiesti vastandlikke asju samal grammatilisel moel. Näide sellest on grammi *välillä* sarnane funktsioon nii konflikti kui ka koostöö märkimiseks. Mõlemad juhud on küll tänapäeva keeles kaotanud läbinähtava ruumilise

metafoorsuse, ent siiski on äärmiselt tõenäoline, et just ruumimetafoorina on need funktsioonid algselt tekkinud. Nii konflikti (näide 15) kui ka koostööd (näide 16) võib lugeda protsessiks, mis toimub ruumiliselt kahe osapoole vahel ning millega mõlemad osapooled on füüsiliselt ja vaimselt seotud.

(15) *Moottoripyörärintamalla on sen jälkeen ollut aika rauhallista, mutta nyt poliisi pelkää uudentyyppisen sodan syttyvän – sota, jota ei käydä moottoripyöräjengien välillä, vaan moottoripyöräjengien ja maahanmuuttajanuorten välillä.*

(16) *Hyväksyntä mahdollistaa myös syvemmän yhteistyön yhtiöiden välillä, Santasalo – JOT sanoo tiedotteessaan.*

2.3.4. Vahemikku, valikut ja võrdlust väljendavad tähendused

Lisaks eelnevalt kirjeldatutele on adessiivil *välillä* veel kolm eraldi kategoriseerimist väärivat tähendusvarianti. Esimene neist on vahemiku märkimine, kusjuures vahemik võib olla nii ajavahemik (näide 17a) kui ka hulgavahemik (näide 17b). Siin on seos algse ruumilise vahet märkiva tähendusega selge.

(17a) *Varsinainen Ilveksen tähtihetki oli minuuttien 22 ja 37 välillä, jolloin Ville Vataja kahdesti ja Teemu Ronni sekä Jussi Kujala põllyttivät Hongan maaliverkkoa.*

(17b) *Kulukorvauksista, joiden summat vaihtelevat 5 000 ja 9 000 markan välillä, 20 prosenttia on verollista tuloa.*

Teine huvitav funktsioon on valiku tegemise väljendamine, kus trajektooriks võib pidada valiku tegemise otsust, väiksemal skaalal ka valiku tegijad, ning orientiirideks on entiteedid, mis on antud valimise puhul valitavateks võimalusteks (näide 18).

(18) *Kun luottamushenkilö joutuu puntaroimaan oman edun ja kunnan edun välillä, ei päätöksenteko ole aina helppoa.*

Kolmas ning ehk kõige raskemini analüüsitav tähendus on *välillä* tarvitamine võrdlemisel. Erinevalt kõigist eelnenud variantidest, kus saab just selle grammi kasutamist põhjendada otsese või metafoorse ruumilise kujutlusega, on siin selline hüpotees võimalik, ent esmapilgul raskesti tajutav. Nimelt peaks sellisel juhul trajektoriks valima võrreldavate objektide erinevused ning paigutama need ruumiliselt objekte endid kui orientiire lahutavasse kujuteldavasse ruumilisse vahemikku. Selline tähendusvariandi teke ei tundu aga väga loogiline, pigem võib olla tegu eraldava ruumisuhete edasiarendusega, tõlgendades viimast metafooriliselt ja võrdsustades füüsilise läheduse sarnasusega. Näites 19a eraldab orientiire teineteisest füüsiline paigutus ruumis, näites 19b on toimunud tähenduse metafooriline tõlgendus ning füüsilisest vahest on saanud vahe väljanägemises.

(19a) *Osassa tuoleista on 90 asteen kulma selkä- ja istuinosan välillä, ei kukaan jaksa istua aivan niin ryhdikkäästi koko päivää.*

(19b) *Kontrasti Andyn sirkusmaisen rock-univormun ja hiljaisen suomalaisen maalaisraitin välillä on hilpeä.*

2.4. Inessiivi ja adessiivi vormide semantiliste funktsioonide võrdlus

väli-grammi inessiivi ja adessiivi vormide funktsioone analüüsides ilmneb, et konkreetseid kirjeldavaid ruumisuheteid võib väljendada nii sise- kui ka väliskohakäändelise vormiga, ent dünaamiliste ruumisuhete puhul on aga võimalik ainult *välillä* kasutamine. Ühendavaid ja eraldavaid konkreetseid ruumisuheteid väljendatakse üldiselt *välissä* abil, erandiks on juhud, kus trajektoriks on mõni liiklemist võimaldavat teed väljendav sõna. Sellistes lausetes loetakse trajektor liikuvaks entiteediks ja kasutatakse grammi väliskohakäändelist vormi.

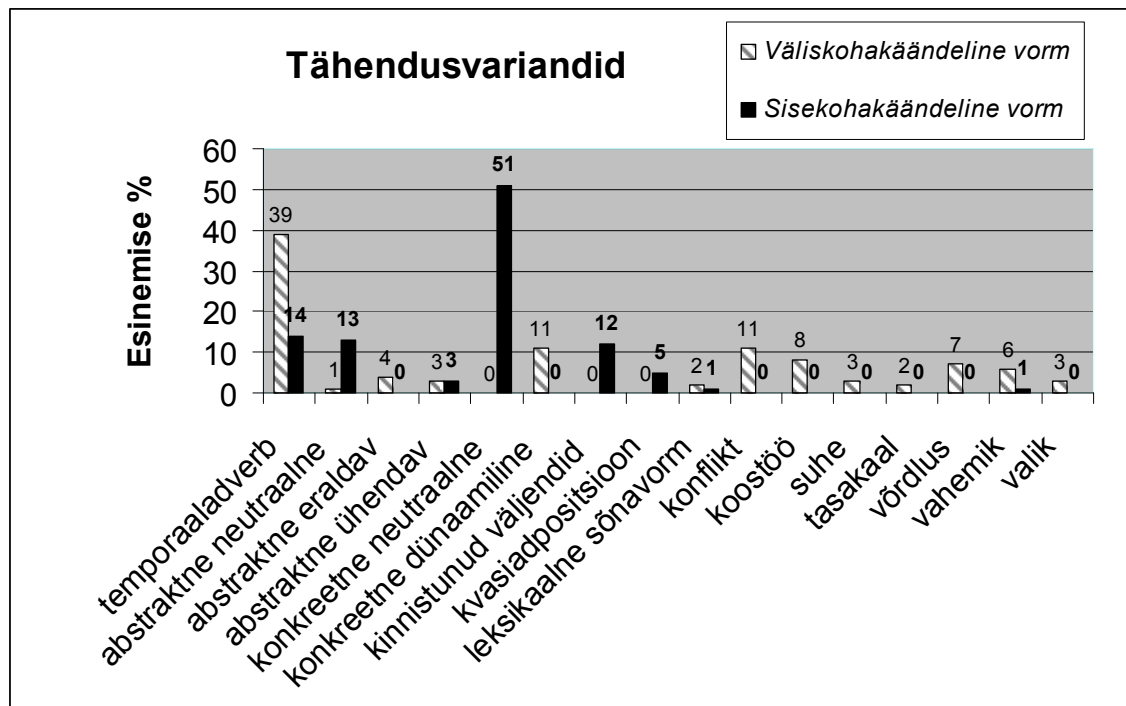
Abstraktsete ruumisuhete korral on jaotus selline, et sisekohakäändelise vorm väljendab põhiliselt neutraalset kirjeldavat situatsiooni, väliskohakäändeline aga eraldavat ja ühendavat funktsiooni.

Grammi väliskohakäändeline vorm esineb keeles tihedamini ning see on muutunud tähendusvariantide poolest mitmekesisemaks kui sisekohakäändeline vorm. *välillä* abil on võimalik väljendada palju enam erinevat tüüpi suhteid. Nende hulka kuuluvad kontakti, suhet, valikut, võrdlust ja vahemikku märkivad tähendused. Eelpool mainitud tähendusi näitelausetes analüüsidest leidis vaid üks erand, kus vahemiku väljendamiseks kasutati grammi *välissä*. Tundub, et *välillä* on millegipärast muutunud dünaamiliste protsesside väljendamisel sobivamaks ning seetõttu on tema esialgselt ruumilist suhet väljendanud tähendus märkimisväärselt laiendatud, kasutades erinevaid metafoorilisi tähenduse transformatsioone.

Absoluutarvud selle kohta, kui palju esines mingit tähendusvarianti 450 lauses, millest 150 sisaldasid grammi *välissä* ja 300 grammi *välillä*, on toodud Tabelis 1. Kuna lausete koguarv ei olnud mõlema vormi puhul võrdne, on joonisel 1 graafiliselt kujutatud tähenduste jaotumine uuritud lausetes suhtarvuliselt.

Tabel 1. **Tähendusvariantide esinemine analüüsitud lausetes**

Tähendusvariant	välissä	välillä
temporaaladverb	21	117
abstraktne neutraalne	20	3
abstraktne eraldav	-	11
abstraktne ühendav	4	9
konkreetne neutraalne	77	-
konkreetne dünaamiline	-	33
kinnistunud väljendid	18	-
kvasiadpositsioon	8	-
leksikaalne sõnavorm	1	5
konflikt	-	33
koostöö	-	25
suhe	-	10
tasakaal	-	5
võrdlus	-	22
vahemik	1	19
valik	-	8
Kokku	150	300

Joonis 1. Erinevate tähendusvariantide osakaal analüüsitud lausetes

Kvantitatiivsest analüüsist ilmneb, et erinevad tähendused on grammi sise- ja väliskohakäändelise variandi vahel selgelt jaotunud ning sünonüümset kasutust on vähe. Sünonüümsed tähendused on siiski võimalikud, näiteks vahemiku väljendamisel ja abstraktsete ruumisuhete väljendamisel. Selleks, et välja selgitada sünonüümse kasutuse üksikasju ja seda, kas lisaks väljendatava suhte tüübile ning suhte osaliste tüübile on mõni muu omadus, mis grammi vormi valikul rolli mängib, oleks kindlasti vaja läbi viia edasine uurimus, käsitledes emakeelseid kõnelejad ning võttes analüüsis arvesse rohkem tegureid.

Kokkuvõte

Töös on vaatluse all soome keele *väli*-grammi inessiivi ja adessiivi vormide tähendusvariatsioonid ning nende omavaheline jaotus. Selgub, et nii *välissä* kui ka *välillä* abil saab väljendada abstraktseid ja konkreetseid tähendusi, *välillä* on aga laiema tähendusväljaga ja tal on enam semantilisi funktsioone. Inessiivi vormi *välissä* funktsioonideks on konkreetsete kirjeldavate, eraldavate ja ühendavate ruumisuhete ning abstraktsete kirjeldavate ja eraldavate ruumisuhete väljendamine. Gramm *välillä* on kasutuses konkreetsete dünaamiliste ruumisuhete ning abstraktsete ühendavate ja eraldavate ruumisuhete väljendamisel. Lisaks sellele on *välillä* funktsioonid ka eri tüüpi suhete, valiku, võrdluse ja vahemiku väljendamine. Kvantitatiivse analüüsi abil saavad töös selgeks grammide eri tähenduste kasutamise tihedus ja omavaheline jaotumine. Kõigi töös analüüsitud *väli*-grammi tähendusvariantide puhul võib analüüsi abil jõuda tagasi algele ruumilist suhet märkivale tasandile, kuigi mõnedel juhtudel pole see päritolu esmapilgul ilmne.

Uurimuse jätkamiseks oleks vajalik sünonüümsete tähenduste analüüs ning sisemiste grammatiseerumisele kaasa aidanud metafooride uurimine keele mõistelises struktuuris. Selleks oleks põnev viia läbi küsimustikud emakeelsete kõnelejate hulgas, et välja selgitada eelistusi grammi eri vormide kasutamisel. Samuti on kindlasti oluline edaspidi hõlmata analüüsis tervet paradigma, mitte ainult adessiivi ja inessiivi vorme.

Kirjandus

- Bybee, Joan 2007.** Linguistic variation and change. – Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Toim. Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 726–752.
- Huumo, Tuomas 2010.** Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista. – Virittäjä 4, 531–561.
- Huumo, Tuomas, Krista Ojutkangas 2010.** Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässsä*? "Synonyymisten" muotojen analyysi. – Sananjalka 52, 19–45.
- Janda, Laura 2006.** Cognitive Linguistics. – Glossos nr 8; <http://www.seelrc.org/glossos/issues/8/janda.pdf/>. Vaadatud 28.05.2012.
- Langacker, Ronald Wayne 2008.** Cognitive Grammar: a Basic Introduction. Oxford: Oxford University Press.
- NS 1992** = Nykysuomen Sanakirja 6. 1992. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Ojutkangas, Krista 2001.** Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Svorou, Soteria 1994.** The Grammar of Space. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Svorou, Soteria 2007.** Relational constructions in cognitive linguistics. – Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Toim. Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 726–752.
- Õim, Haldur, Iona Tragel 2007.** Teoreetilise keeleteaduse arengust mujal ja meil XXI sajandi algul. – Keel ja Kirjandus 2, 98–115.
- Õim, Haldur 2008.** Kognitiivne pööre. – Keel ja Kirjandus 8/9, 617–627.

väli-grammin inessiivin ja adessiivin muotojen merkityseroja suomen kielessä. Tiivistelmä

Tämän seminaarityön päämääränä on analysoida sitä, mikä erottaa suomen kielen väli-grammin adessiivin ja inessiivin muotoja semanttisesti ja kieliopillisesti, sekä kuvata erilaisia merkitysvariaatioita. Työn teoreettisena taustana on kognitiivinen kielitiede, kielitieteen haara, joka syntyi 1970-luvulla Yhdysvalloissa vastapainona generatiiviselle kieliopille.

Tutkimuksen metodi on korpusanalyysi, jonka avulla on mahdollista löytää paljon erilaisia merkitysvariaatioita ja määritellä niitä erilaisten ominaisuuksien perusteella. Analysoitava aines on peräisin suomalaisesta CSC Kielipankista, täsmällisemmin Aamulehden vuoden 1999 numeroiden teksteistä.

Merkityksiä erottavana ominaisuutena on grammalla ilmaistavan merkityksen tyyppi: paikallinen, ajallinen tai suhdetta ilmaiseva merkitys. Työssä erotetaan myös abstrakteja ja konkreettisia merkityksiä. Ilmenee, että sekä muoto *välissä* että muoto *välillä* voivat ilmaista abstrakteja ja konkreettisia merkityksiä, mutta muodon *välillä* merkityskenttä on laajempaa ja sillä on enemmän semanttisia funktioita.

Tutkimusta voisi jatkaa analysoimalla grammin mahdollisten synonyymisten merkityksien tapauksia. Niiden tutkimiseksi olisi myös mielenkiintoista järjestää minimipareista koostuva kysely äidinkielisille puhujille, jotta voitaisiin selvittää, millaisia grammin muotoja pidetään sopivampina erilaisten merkitysten ilmaisemiseksi. Vastaisuudessa on varmasti oleellista käsitellä analyysissa koko muotosarjaa, ei vain adessiivin ja inessiivin muotoja.